

TEVFIK FİKRET

KÜÇÜK AİLE

HİKÂYESLER

ORİJİNAL VE SADELEŞTİRİLMİŞ
METİN BİR ARADA

TEVFİK FİKRET

KÜÇÜK AİLE

Çevrimyazı ve Günümüz Türkçesine uyarlayan

Seval Şahin

HİKÂYE

♥can

Önsöz

19. yüzyılın özellikle ikinci yarısı, Osmanlı-Türk edebiyatında dünyeviliğin kendine sağlam bir yer edindiği, edebiyatın kodlarının ruhani ve dinî olanla değil, yaşantının içindeki realiteyle temsil edildiği bir dönemdir. Bu dönemin edebiyatçıları dünyevi olanla ilişkilerini tanımlarken gelenekteki ruhani olanla da diyaloga girerler. Bu diyalog, dünya, varlık ve birey üzerine yeniden düşünmeyi, dünyayla ilgili yeni sorular ortaya atmayı beraberinde getirir. Ziya Paşa'nın, Recaizade Mahmut Ekrem'in, Abdülhak Hamid'in eserleri bu dünyevilik üzerine düşünmenin; ama başka türlü, dinî olandan ayrılmış bir şekilde düşünmenin örnekleridir. Bu sebeple eserlerinde varlık kadar varlığın kendisini anlatmaları da mühim bir meseledir. Ziya Paşa'nın Kopernik ile İslam dinini bir arada düşünmesi, Ekrem'in giderek duygusallaşan bir edebiyatla hissî, aslında içsel olanı anlatmaya giderken bir taraftan edebî olan üzerine kafa yorması ve bunun tarifi üzerine çalışmaları, Abdülhak Hamid'in farklı edebî biçimlerin hatta farklı vezin ve kafiyelerin bir arada yer aldığı tamamen kalıpların dışına çıkan edebiyatı hep bu dünyevilikle ilgilidir.

1850'den sonra doğan ve bu edebiyatçılarla büyüyen yeni nesil onlardan en çok bu anlatma ihtiyacını alır. Kalemelerde, askerî okullarda ya da evlerinde özel derslerle yabancı dil öğrenen bu edebiyatçılar dünya edebiyatını daha yakından takip etmeye başlarlar. Böylece anlatma ihtiyacını tartışmanın yollarını edebiyatlarında örnekler göstererek yaparlar. Hamid'in tüm kalıpları kıran tavrı onlara yol gösterici olur. Tevfik Fikret, işte böyle bir ortamda edebiyatının ilk ürünlerini, özellikle Galata-

saray'da öğrenci olduğu yıllarda, eskiyle, gelenekle, uhrevi olanla ve kalıplarla yazılanla yaparken yaş aldıkça ve okudukça yönelimlerini anlatma ihtiyacını dünya edebiyatıyla birleştirmeye ve bu birleşimi sorunsallaştırmaya başlar. Dünya değişirken toplumlar da değişir ve tabii onları anlatmanın araçları da. Kendilerine "yeni edebiyat-ı cedide" adını veren bu kuşak, bu araçların peşinde edebiyatı da tıpkı Hamid'in yaptığı gibi tarumar ederek yeniden kurmaya girişirler. Yeni neslin ortak özelliği farklı edebî türlerle ilgilenmeleri, şiiri hikâyeye yaklaştırmaları, hatta Fikret örneğinde olduğu gibi şiire diyalogu sokmalarıdır. Bu sayede şiir dili, gündelik olanın realitesine yaklaşarak toplumla edebiyat aracılığıyla yeni bir iletişime geçmektedir. Yoksulluğun, hastalığın ve çaresizliğin şiirdeki çizimi, hikâyeyle birleşerek Hamid'in kulağına ilahî sesler gelen şairinden farklı olarak bir gözlemciye dönüşmektedir. Dahası, daha önce kulağına ilahî sesler gelen şairin duydukları da değişmiştir. Abdülhak Hamid'in aksine, Mehmet Rauf ve Halid Ziya bu dönemde, ilk adlandırmasını Halid Ziya'nın yaptığı "mensur şiir"lerle bu duyuyu değiştirirler. Çünkü duyusu da kendini dünyevi olanda sabitlemiştir ve artık duyular ve duygular dünyaya bireyin kendi gördüklerinden, kendi acılarından ve hislerinden açılmaktadır. Dünyeviliğin içinde yazar/şair anlık olanı da bu türle kayda geçirip Halid Ziya'nın tabiriyle ona bir "müsvedde"¹ olarak bakmaktadır. Neden Halid Ziya buna müsvedde der, işte tam da bu

1. Halid Ziya, mensur şiir için şöyle der: "Mensur şiirler, kısa, küçük, hemen sanih oldukları gibi kâğıtların üzerine ihmalkârane atıvermiş tahassüslerden, yolumun üstünde toplandıkları gibi teklifsiz, tasnifsiz nakşedilivermiş gibi çizgilerden ibaret olacaktı. Bir nevi müsvedde... O kadar kısa, o kadar küçük olacaktı ki uzun tasvirlerle, mükellef tezyinlere iftikâr etmeden, dar havsalarında ancak bir şiir heyecanı taşımakla iktifa ederek, sanki gönlünün helecane darbelerini iki elleriyle tutarak, rüya firaşından sadece bir gömlekle fırlayan bir genç kız eda-yı mahcubanesiyle, mahmur ve mütelaşi, yarı uykuda yarı uyanık çıkıvereceklerdi. Bunları refiklerimin arasında okuyanların mevcut olduğunda şüphedar idim. Yalnız şüphe edilmeyen bir hakikat vardı: Şakirtlerimin gözlerinde okunan sakit fakat belîğ muhabbet hissi... Hemen her nüshadan sonra onların içinde bana gözleriyle sanki o sabah okudukları parçaları inşat ediyormuşçasına bir mana vardı. Öyle bir mana-yı muhabbet ve merbutiyet ki bana bütün sokaktan geçerken, kiraathanenin penceresinden, önlerinde bir nüsha *Hizmet*, müstehzi gözleriyle beni takip eden taarruz erbabının verebilecekleri fütru unuttururdu." *Kırk Yıl*, Cilt II, İstanbul, 1936, s. 84.

düzeni ve üzerine belirli bir disiplinle düşünmeyi reddettiği için. Mensur şiir demesinin sebebi de budur: Nazım yani şiir düzen, mensur ise saçılmış, dağılmış anlamını taşır; dolayısıyla mensur şiir, dağılmış ve anlıkta odaklanmış bir nottur. Bu sebeple kısa, ritmik ve düzeni reddeden, daha doğrusu hikâyenin sıralı düzenini de reddeden bir yapıya sahiptir. Türler bu kadar birbirini içine geçerken şair ve yazarın anlatma ihtiyacında bu birliktelik de etkili olmuştur. Bu etki, türler üzerine düşünmemizde yön belirleyicidir.

Bir tür, edebiyat tarihçileri ve eleştirmenler tarafından biçimi, üslubu, konusu ve uzunluğuyla tanımlanır. Benim bu kitapta bir araya getirdiğim eserlerin hiçbiri Tevfik Fikret tarafından hikâye olarak tanımlanmamıştır. Onun edebiyatının "hikâye"si olarak seçtiğim bu kitapta yer alan çalışmalarda temel ölçütüm kısa hikâye, manzum hikâye ve mensur şiir arasındaki farklılıktan yola çıkmak oldu. Nitekim Fikret'in eserlerini bu şekilde sınıflandırma girişimi ilk kez Şehnaz Aliş tarafından yapılmıştır. Aliş, Fikret'in *Servet-i Fünun*'da yayımlanan eserleri üzerine yaptığı çalışmada "Av Âlemi", "Tarlada", "Meftur-ı Gayret", "Vedia'dan Bir Parça", "Vedia'dan Bir Parça Daha", "Valideleri Vefat Etmişti"yi kısa hikâye; "Güzelliğin", "Senin İçin", "Mezarlıkta", "Yine Orada"yı mensur şiir, Kamîs-i Yusuf, "Kenan", "Hasan'ın Gazası", "Küçük Aile", "Bir Hatıracık", "Tecdîd-i İzdivaç", "Süha ve Pervin", "Hasta Çocuk", "Balıkçılar" ve "Nesrin"i manzum hikâye olarak sınıflandırmıştır.¹ İsmail Parlatır, *Dil ve Edebiyat Yazıları*'nda bu eserleri, "edebî denemeleri" başlığı altında toplamıştır.² Erol Gökşen'in *Senin İçin* üst başlığında bir araya getirdiği "toplu hikâyeleri"nde ise "Nâdim", "Validelik", "Jean", "Vedia'dan Bir Parça", "Vedia'dan Bir Parça Daha", "Valideleri Vefat Etmişti", "Av Âlemi", "Tarlada" ve "Meftur-ı Gayret" hikâye, "Hepimiz Tabiatın Birer Acemi Şâkirdiyiz", "Manzume-i Garra", "Hemşiremin Hastalığında",

1. Bkz. Şehnaz Aliş, "Servet-i Fünûn Dergisinde Küçük Hikâye, Manzum Hikâye, Mensur Şiir (1896-1901)", yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1994, s. 225-233 ve 333-339.

2. Bkz. İsmail Parlatır, *Tevfik Fikret -Dil ve Edebiyat Yazıları-*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 217-262.

“Senin İçin” ve “Güzelliğin” “measure” başlığıyla verilmiştir.¹ Gökşen önsözde, “Jean” ve “Zavallı Nuri”yi ilk defa kendisinin bularak bu kitaba dahil ettiğini belirtmektedir. Bunlardan “Jean!”, Fikret’in *Maarif* dergisinde kaleme aldığı bir eserdir, eserden ilk defa Nuri Sağlam, “Servet-i Fünûn’a Kadar Tefvik Fikret ve Bilinmeyen Şiirleri” başlıklı makalesinde söz eder.² Aynı makalede Sağlam, Fikret’in *Servet-i Fünun’a* kadarki yazdığı dergilerde eserlerinin altına attığı imzaları da titizlikle takip ederek bu imzaların edebiyatındaki değişimlerle paralel olduğu tespitini yapar.³ Gökşen’in ilk defa kendisinin tespit ettiğini söylediği “Zavallı Nuri”den de daha önce Hülya Kanat bahsetmektedir.⁴ Ancak Kanat, Mehmed Tefvik imzasıyla yayımlanan bu eserin Tefvik Fikret’e ait olduğu konusunda bir yorum yapmamıştır. Eserin *Asır* gazetesinde yayımlanma tarihi 1896’dır. Nuri Sağlam’ın makalesinde tespit ettiği üzere Fikret, bu imzayı 1895 yılında kullanmayı bırakmıştır, ayrıca *Asır* gazetesinin sayılarına bakıldığında bir başka Mehmed Tefvik imzasıyla daha karşılaşılmaktadır. Bu şahıs, “mekteb-i idadi müdür muavinlerinden Mehmed Tefvik’tir” ve *Asır*’da “İstihsal-i Servet Ne ile Kabildir?”⁵ başlıklı bir yazı yazmıştır. Metnin Fikret’e ait olduğunu gösteren belirgin bir üslup özelliği bulunmamaktadır. Bu sebeplerle “Zavallı Nuri”nin Tefvik Fikret’e ait olduğu kanaatinde değilim. “Av Âlemi”ni ise *Servet-i Fünun* dergisinin yayımlandığı sayısındaki kapak resmini tasvir ettiği ve bu resmin bölünmüşlüğüne paralel olarak üç tablo şeklinde anlatılmış olduğu için hikâyelerin içine dahil etmedim.

Küçük Aile adını verdiğim bu kitapta, Fikret’in hikâyelerini bir araya getirirken manzum ve mensur olarak bir ayırım gözetmedim. Kitaba bu adı vermemin sebebi ise, Fikret’in hikâyelerinde meselenin büyük çoğunlukla bir şekilde hep aileye temas

1. Bkz. Tefvik Fikret, *Senin İçin*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

2. Bkz. Nuri Sağlam, “Tefvik Fikret ve Servet-i Fünûn’a Kadar Bilinmeyen Şiirleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt XXX, 2003, s. 425.

3. Agy., s. 423-426.

4. Bkz. Hülya Kanat, “*Asır* Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1895-1908)”, İstanbul Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 1999, s. 259.

5. Agy., s. 38.

etmesiydi. Kitapta, "Manzum Bir Hikâye İçin Mukaddime", "Kamîs-i Yusuf", "Kenan", "Hasan'ın Gazası", Küçük Aile", "Bir Hatıracık", "Tecdid-i İzdivaç", "Süha ve Pervin", "Hasta Çocuk", "Balıkçılar", "Nesrin", "Tasadüf", "İkinci Tesadüf" ve "Son Tesadüf", "Nâdim", "Validelik", "Jean!", "Vedia'dan Bir Parça", "Vedia'dan Bir Parça Daha", "Valideleri Vefat Etmişti", "Tarlada" ve "Meftur-ı Gayret" yer alıyor.

Manzum hikâyeleri günümüz Türkçesine uyarlarken düzyazı şeklini tercih ettim ve bir hikâye üslubu kullanmaya özen gösterdim. Birbiriyle bağlantılı olan "Tasadüf", "İkinci Tesadüf" ve "Son Tesadüf"ü tek bir hikâye olarak aldım.

Eserleri hikâye olarak sınıflandırmada, metinde birey ya da bireylerin bir olay örgüsü etrafında kurgu oluşturmalarını temel aldım. Fakat buradaki olay örgüsü epikte ya da mesnevîde olduğu gibi olağanüstünün ya da kahramanca olanın anlatımı değil, gündelik olanın ön plana çıkmasıdır.¹ Bunda da hareketi dikkate aldım; çünkü hareket, kurguda olay örgüsünü tetikleyen temel unsurdur. Halid Ziya'nın mensur şiir tanımında "kısa, süratli ve müsvedde" tanımlarını dikkate alarak belirli bir anda ve belirli bir duygu ve ruh halini anlatmayı göz önünde bulundurdum.² Çünkü böyle bir anlatım, olay örgüsünün düzenini bozup üsluba odaklanmayı, anlaşılır olmaktan çok anlatmayı önceler. Bu dönemde fıkra, musahabe, mülahaza gibi farklı edebî türlerle türler arasında geçişkenlik yaratılması, makale, deneme, fıkra türleri üzerine de yeniden düşünmemizi sağlamaktadır. Şüphesiz bugün edebî türler birçok anlatı şeklini, hatta sadece metni değil görsel unsurları da kullanarak klasik anlatma formunun sınırlarını ihlal ederek edebiyat üzerine tekrar tekrar düşünmemizin ufuklarını genişletmektedir, ancak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında yazan bir yazarın edebiyatına edebî türler üzerine bakışta bulunduğu

1. Türkçede manzum hikâyenin serüveni için bkz. Selçuk Çıkla, "Şiir ve Hikâye Çevresinde Oluşan İki Tür: Manzum Hikâye ve Öykü-Şiir", *TÜBAR*, Sayı XXV, Bahar 2009, s. 51-85.

2. Türkçede mensur şiirin serüveni için bkz. Cafer Gariper, "Türk Edebiyatında Mensur Şiir Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2006, s. 361-409 ve Hülya Argunşah, *Mehmet Rauf-Siyah İnciler*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. XII-LII.

dönemdeki sınır ihlallerini de göz önüne alarak bir değerlendirme yapmayı uygun buldum. Bu eserlerde görülecektir ki ritmik bir dille müzikaliteyi çağıran duygu durumu ve ruh hallerinin anlatıldığı, zaman ve mekân vurgusunun göz ardı edildiği anlatılar mensur şiir, bir zaman ve mekân vurgusuyla, kahramanın hareketiyle tetiklenen olay örgüsünün bir düzen içerisinde kurguyu oluşturduğu metinler hikâyedir. Tabii ki bu tartışma, böyle birkaç cümleyle özetlenecek bir boyutu aşmaktadır ancak eserin üretildiği dönemi de dikkate alarak bir ölçüt ve sınıflandırma yapılması da gerekmektedir. Bu yüzden, dönemde yazılmış eserlerden yola çıkan ortaklıklar da göz önünde bulundurulmuştur.

Bu kitabın hazırlanması sırasında pek çok kişinin yardımını gördüm. Tefik Fikret hakkındaki ufuk açıcı makaleleriyle olduğu kadar Fikret üzerine sorularımı cevaplandırmak için uzun saatlerini bana ayıran sevgili hocam Nuri Sağlam'a; yıllardır birlikte çalıştığımız, her daim ufuk açıcı sorularıyla ve önerileriyle yolumu aydınlatan sevgili arkadaşlarım Didem Ardalı Büyükarman ve Banu Öztürk'e, takıldığım yerlerde verdiği el için sevgili Leylâ Alptekin Sarıoğlu, Fatih Artvinli ve Fatih Bakırcı'ya ve bu kitabı titizlikle yayına hazırlayan sevgili Mustafa Çevikdoğan'a çok teşekkür ederim. Takdirler onların, kusurlar benimdir.

Akademik hayatıma bundan tam yirmi yıl önce Tefik Fikret üzerine yazdığım yüksek lisans tezimle başladım. O gün bugündür Fikret'le bağım devam etti. Ta o zamandan beri Fikret'in edebiyatına farklı perspektiflerden bakmanın yollarını düşünüyorum. Elinizdeki bu kitabı meydana getirirken de onun edebiyatını okumak ve anlamak için başka bir yol açmayı diledim. Umarım siz okurlar için de öyle olur.

Seval Şahin